

doi: 10.3935/rsp.v30i2.2039

100 SHADES OF THE EU MAPPING THE POLITICAL ECONOMY OF THE EU PERIPHERIES

Giuseppe Celi, Valentina Petrović, Veronika Sušová-Salminen

Brussels: Rosa Luxemburg Foundation, 2022., 260 str.¹

Ideja ili, možda bolje rečeno, ideal Europske unije jest stvoriti zajednički prostor u kojem se odvija kontinuirani i neprestani proces europskih integracija. Ovaj proces europske integracije trebao bi dovesti do neke vrste ekonomske, socijalne i političke konvergencije među svim državama članicama, uz puno poštivanje njihovih suvereniteta i kulturne raznolikosti koja postoji unutar europskog prostora. Više je nego pohvalno kako se Europska unija u svojoj razmjerno dugoj povijesti širila na jug i na istok, ali time su neminovno nastale dvije periferije: »stara periferija« (države južne Europe) i »nova periferija« (zemlje srednje i istočne Europe). To znači postaviti jednostavno, ali istodobno prilično složeno pitanje: kako EU zapravo djeluje na razvoj i povezanost ovih društava? Stoga je nužno sistematizirati i produžiti znanja o realnosti postojećih periferija EU-a, a tome ova publikacija pridonosi više nego uspješno.

Razmjerno mali tim stručnjaka, koji se sastoji od ekonomista, sociologa-politologa i povjesničara-antropologa, uhvatila se u koštac s višedimenzionalnim problemom perifernosti te odnosa središta i periferije u EU. U svom su istraživanju željeli otkriti kakav je odnos južnih i istočnih dijelova EU-a kao mogućnosti

ne samo za izgradnju mostova i strategija suradnje između tih periferija EU-a, već i za donošenje politika unutar i izvan tih regija; razumjeti postojeće oblike i manifestacije asimetrija moći i ovisnosti, kao sredstvo za raspravu o procesu europske integracije i budućnosti Europske unije, uključujući njezinu reformu te, konačno, dati doprinos procesu samopredstavljanja i potvrđivanja u cilju njihovog punog uklapanja u EU cjelinu. Istraživanje ima za cilj razumjeti političku ekonomiju suvremene Europske unije, odnosno složeni međuodnos politike i ekonomije. Perifernost ima društveno-ekonomsko značenje, politička obilježja te kulturnu i ideološku dimenziju. Ključni istraživački problem je razumjeti strukturu ovisnosti koja leži u pozadini perifernog položaja ovih dviju periferija EU-a u europskom gospodarstvu. Studija sadrži analizu i usporedbu postojećih gospodarskih modela na svakoj od periferija te razmatra značenje trgovačkih mreža i globalnih lanaca vrijednosti. Što se tiče političkih obilježja, studija pobliže istražuje političke raskole na svakoj periferiji kao i na nacionalnoj i razini EU-a. Konačno, s obzirom na ideološke i kulturološke dimenzije perifernosti, studija se usredotočuje na odnos između perifernosti i alternative s komparativnog motrišta.

Kada se uspoređuju oba ekonomska modela u južnoj Europi te srednjoistočna i jugoistočna Europa, možemo sažeto utvrditi kako, u smislu konvergencije, postoje ozbiljni problemi druge vrste. Autori smatraju kako sadašnji ekonomski model u južnoj Europi ne nudi pokretače za održivu ekonomsku i društvenu konvergenciju u kontekstu EU-a. Gospodarstva istočne periferije konvergiraju, iako je ta konvergencija neujednačena i stvara jaz unutar zemalja i unutarnju polarizaciju

¹ Publikacija je dostupna na mrežnoj stranici: <https://www.transform-network.net/publications/issue/hundred-shades-of-the-eu-mapping-the-political-economy-of-the-eu-peripheries/>.

u srednjoistočnoj i jugoistočnoj Europi. Čini se da je neravnomjeran regionalni razvoj popratna pojava opće makroekonomske konvergencije. To stvara, ne samo ekonomske probleme u smislu sve većeg dualizma u proizvodnji (osobito u tehnologiji) i na tržištu rada, nego i dugoročno ozbiljne štetne političke reakcije (npr. populizam). Osim različitih putanja u smislu konvergencije, dvije periferije EU-a dijele zajedničke elemente krhkosti. Općenito, možemo reći da u obje periferije EU-a postoji ovisnost o stranom kapitalu (u obliku kredita ili izravnih stranih ulaganja), što predstavlja glavni element ranjivosti koji izlaže periferna gospodarstva vanjskim šokovima koje je teško nadzirati i koje dovede do ponavljajućih kriza.

Dok je saveznički potencijal između juga i istoka EU-a i dalje ograničen, čini se da obje periferije jedva čekaju stvoriti saveze s Njemačkom i Francuskom o glavnim političkim pitanjima. Dimenzija zastupljenosti u institucijama EU-a otkriva (djelomično) periferni status istoka i juga EU-a. Objе periferije EU-a nedovoljno su zastupljene u institucijama EU-a, u kojima još uvijek dominiraju zemlje zapadne Europe. U slučaju istočne periferije, autori ističu veliku podzastupljenost u institucijama EU-a, s izuzetkom Europskog parlamenta. Zemlje periferije ne bi trebale ostati na marginama rasprave i trebale bi značajno doprinijeti reformi jačanjem kooperativnog dijaloga. Kao postojeće prepreke dubljoj suradnji između obje periferije mogu se navesti razlozi: a) objektivne prirode (ekonomske razlike i konkurentni ekonomski modeli), b) subjektivne prirode (stvorene kulturnom i intelektualnom ovisnošću i stoga proizišle iz njihove intrinzične ili periferne subjektivnosti) i c) čimbenici proizašli iz depolitiziranog karaktera EU-a. Neostvarivanjem izvornog obećanja europskog projekta – promicanja prosperiteta i konvergencije gospodarstva

– proces ekonomske i monetarne integracije rezultirao je rastućom divergencijom između jezgre i periferije.

Američki sociolog Immanuel Wallerstein smatrao je kako su jezgra, periferija i poluperiferija proizvod povijesne i prostorne ekspanzije kapitalizma. Odnosi ovisnosti (eng. *dependency*) ključni su za razumijevanje modela jezgra-periferija jer je periferija ovisna o jezgri dok jezgra ne postoji bez ovisne periferije. Ovisnosti se u ovoj tradiciji pristupa pomoću metafore jezgre i periferije, ali i strukturalno, odnosno razmatraju se oblici ovisnosti i dominacije. Europska škola ovisnosti počela se fokusirati na odnose jezgre i periferije u Europi približno 1970-ih. Jedno od ključnih pitanja tadašnjeg interesa bilo je fokusiranje na proces europskih integracija (i proširenja). Ova linija razmišljanja bila je prilično neujednačena i raznolika sa zanimanjem za neravnomjeran gospodarski razvoj, političku decentralizaciju ili regionalnu politiku te industrijsku i tehnološku ovisnost. Isticalo se kako bi proširenje u to doba Europske zajednice bez velike reforme stvorilo ozbiljan dualizam, gotovo neku vrstu kolonijalnog sustava, čime bi periferija zauvijek zaostala u razvoju i bila zarobljena u siromaštvu.

Zatomljeno zanimanje za odnos jezgre i periferije ponovno je probuđeno nakon globalne financijske krize 2008. čime je ujedno potaknut sljedeći val zanimanja za odnose jezgre i periferije u Europskoj uniji. To nije iznenađenje, s obzirom na prilično asimetrične učinke krize u EU, posebice na periferijama EU-a i na europsko gospodarstvo u cjelini. Studija o krizi također je bila jedna od prvih prilika na koje se treba usredotočiti u razmatranju obje periferije EU-a kod proširenja EU 2004., 2007. i 2013. Kako takvih studija većinom nije bilo, autori su se prihvatili složene zadaće razmatranja odnosa i političko-gospodarskog značenja jezgre (po-

sebece Njemačke kao njezine paradigme) i periferija te samih periferija.

Ovo istraživanje usredotočeno je na razvoj u razdoblju 1990. –2020. Autori nastoje iskazati svu složenost perifernosti, odnosno proniknuti u političku ekonomiju suvremene Europske unije kao i mnogobrojna međusobna djelovanja politike i gospodarstva. Smatraju kako je perifernost višedimenzionalna: ima društveno-ekonomsku dimenziju, političku dimenziju te kulturnu i ideološku dimenziju. Njihovo se proučavanje bavi svim trima dimenzijama koristeći pojedinačne slučajeve gospodarskog i društvenog razvoja, ističući međusobnu povezanost i važnost komparativnog pristupa. Pritom je ključni istraživački problem razumjeti strukturu ovisnosti, koja uvjetuje da ove dvije makroregije imaju periferni položaj u EU i u europskom gospodarstvu. Nakon usporedbe socioekonomskih modela koji postoje u svakom perifernom području, komparativnim pristupom nastoje utvrditi i razumjeti postojeće sličnosti, razlike, potencijalne sukobe i potencijalne platforme suradnje između periferija u EU s naglaskom na socioekonomske strukture njihove ovisnosti. Osim brojnih gospodarskih i socijalnih pitanja, autore također zanima koliko su dobro periferije EU-a predstavljene u vladajućim strukturama Europske unije, odnosno koliki je potencijal njihovog utjecanja na oblikovanje politika EU-a.

Koncepti jezgre i periferije nisu statični pa se, kao i ekonomsko-politička obilježja, mogu promijeniti tijekom vremena. Time se unutar šireg regionalnog i globalnog sustava s godinama može promijeniti položaj jezgre i periferije države. Imajući na umu sve navedeno, autori su odabrali nekoliko pokazatelja koji određuju klasifikaciju određenog područja kao jezgre ili (polu)periferije. Europska jezgra ističe se visokim razinama BDP-a po glavi stanovnika, važnošću industrijskog sektora, pro-

izvodnjom složenih proizvoda i razmjerno niskim stopama nezaposlenosti. Nasuprot tome, zemlje periferije obično imaju niži udio izvoza, relativno visok javni dug, višegodišnji proračunski deficit i prilično visoku nezaposlenost. Treća su skupina »gospodarstva koja uspješno ostvaruju razvoj i sustižu najbogatije« koja pokazuju relativno niske razine plaća i zasad nisku razinu BDP-a po komadu, visok stupanj gospodarstva u stranom vlasništvu, uglavnom mali uslužni sektor i razmjerno veliki proizvodni sektor. Konačno, posljednja skupina bilježi visoku razinu duga privatnog sektora gospodarstva, važan udio financija u ukupnom bruto proizvodu, visok udio izravnih stranih ulaganja i veliki prihod od poreza na imovinu. Pojedina poglavlja istražuju stanje u starim članicama južne Europe, odnosno novim članicama jugoistočne i srednje Europe.

Razvoj više zemalja stare periferije obilježilo je njihovo restrukturiranje bez reindustrijalizacije (za neke od njih također se podudarilo s demokratskom tranzicijom 1975. –1985.) što je te zemlje dovele do ponovnog odvajanja (odnosno zaostajanja) od središnjih najrazvijenijih zemalja. U sljedećih petnaestak godina, do kraja prošlog stoljeća, liberalizacija kretanja kapitala i financijalizacija gospodarstva pridonijele su daljnjem povećanju razlike između središnjih i perifernih zemalja. Otvaranje financijskih tržišta u zemljama južne Europe privuklo je velike količine kapitala iz središnjih zemalja, ponajviše zbog znatno viših kamatnih stopa na periferiji.

Suprotno stajalištu neoklasičnog modela da mobilnost kapitala dovodi do konvergencije gospodarskog rasta, financijalizacija je pridonijela odgađanju, iskrivljavanju i potkopavanju razvoja perifernih zemalja. Pad profita i industrijskih ulaganja, počevši od 1970-ih u SAD-u i Europi, doprinio je preusmjeravanju

sredstava prema sektorima povezanim s financijskim aktivnostima u kojima su se u kratkom roku očekivali veći povrati od ulaganja. Ujedno, deregulacija i liberalizacija tržišta koje su započele u SAD-u krajem 1970-ih također su predviđali postupno povlačenje države iz nadzora nad gospodarstvom i slobodnijeg kretanja financijskih sredstava. Za zemlje južne Europe, ovo je imalo više važnih posljedica: a) preusmjeravanje ulaganja s industrije na graditeljstvo, trgovinu i potrošnju; b) privatizaciju gospodarstva; c) koncentraciju tržišta i naraslu važnost stranih igrača u bankarskom sektoru i, konačno, d) veću izloženost nastanku investicijskih balona, podložnih pucanju, osobito u graditeljstvu.

Zemlje stare periferije – osim Malte – zbog mnogobrojnih razloga ostvarivale su niže stope gospodarskog rasta nego najrazvijenije zemlje središta, a ujedno su počele bilježiti sve veće i veće proračunske deficite koji su se iz godine u godinu akumulirali u narasli javni dug. Posebno je zabrinjavajuće stanje u Grčkoj, u kojoj je u razmjerno kratkom roku javni dug u bruto domaćem proizvodu (BDP) sa 100% u 2007. godine porastao na više od 150% u 2011. te nastavio rasti u kasnijim godinama. S druge strane, Italija je zahvaljujući fiskalnoj konsolidaciji uspjela smanjiti udio svog javnog duga u bruto domaćem proizvodu s oko 120% iz sredine 1990-ih na oko 100% uoči izbijanja velike financijske krize 2008. Ipak, domaći i strani analitičari počeli su sve više upozoravati na ekonomsko slabljenje Italije, koja je tek u rijetkim godinama ostvarila značajniji porast BDP-a i to najčešće nakon velikog pada u prethodnom razdoblju, na primjer gotovo 7% u 2021. nakon pada od skoro 9% u 2010.

Općenito, prije krize 2008., zemlje južnoeuropske periferije, s izuzetkom Grčke, nisu nenamjenski koristile javne proračunske niti zabilježile prekomjerni javni dug,

opovrgavajući ideju kako je kriza državnog duga posljedica ponašanja država koje su nakon ulaska u Eurosku monetarnu uniju (EMU) sustavno živjele iznad svojih mogućnosti. Zapravo, pravi je problem bio privatni dug (kao postotak BDP-a) koji je, posebno nakon stvaranja EMU-a, u mnogim perifernim zemljama porastao znatno iznad 100% BDP-a. Ne uzimajući u obzir izvanredni slučaj Cipra, čiji je udio tog duga imao čak preko 350% BDP-a u 2014., južnoeuropske zemlje poput Španjolske i Portugala zabilježile su stalan porast privatnog duga u odnosu na BDP, dosežući do izbijanja velike financijske krize 2008. vrijednosti blizu 200% BDP-a.

Nakon 2011. godine, zemlje Višegradске skupine i baltičke države nastavile su s održivim gospodarskim rastom, dok su se društva južne Europe i nadalje suočavala s ozbiljnim gospodarskim teškoćama. Značajno usporavanje ekonomske konvergencije između europskih zemalja pratilo je dramatično povećanje dohodovne nejednakosti unutar zemalja. Većina studija o dohodovnoj nejednakosti unutar zemlje koje se odnose na razdoblje prije velike financijske krize 2008., kao glavni uzrok nejednakosti navodi razliku u plaćama nastalu zbog boljeg obrazovanja i/ili posjedovanja specifičnih znanja i vještina zaposlenih. Nakon velike financijske krize 2008., najvažniji čimbenik koji objašnjava porast dohodovne nejednakosti u Europi je povećanje nezaposlenosti, koncentrirano uglavnom u zemljama južne periferije. Ujedno se u tim zemljama jako povećala prisutnost nesigurnih, povremenih i privremenih (prekarnih) poslova. Dok su nakon krize 2008. godine njemačke realne plaće zadržale pozitivne stope rasta, one u drugim zemljama – posebice mediteranskim – nisu rasle ili su čak i padale.

Jedno od mogućih objašnjenja takvog stanja je vrlo skroman obujam izvoza u mnogim mediteranskim zemljama, a po-

sebice Cipar, Grčka i Malta, osim turističkih usluga, imaju vrlo slabo diversificiran i razmjerno mali obujam izvoza. Modernizacija južne europske zemlje značajno je otežana zbog slabih i politiziranih institucija, neučinkovite i raširene birokracije te sveprisutnog klijentelizma i raširene korupcije. Od sličnih teškoća pate i post-socijalističke zemlje srednje i istočne Europe s time da su tamo još prisutni snažan utjecaj države, raznovrsni ustupci interesnim skupinama i nepostojanje tradicije višestranačja. Nema sumnje da su europske integracije značajno pomogle i prvoj i drugoj skupini perifernih zemalja, čiji je gospodarski razvoj u velikoj mjeri bio jako promjenjiv i podložan velikim krizama, pa su tako one još jače postale ovisne od zemalja u središtu EU-a.

S obzirom na konsenzus i razvoj nakon 1989., većina analitičara ističe kombinaciju četiriju međusobno povezanih politika: stabilizacije, liberalizacije, izgradnje institucija i privatizacije – kao okosnicu transformacije. Međutim, te su politike bile popraćene brzim procesom internacionalizacije. Sukus razvoja događaja nakon 1989. može se identificirati kao konvergencija s gospodarstvima i društvima zapadne Europe (često romantično označena

kao »povratak u Europu«), sugerirajući kako je socijalističko razdoblje bilo *neuropsko*. Konvergencija se trebala ostvariti brzo, radikalnim ili postupnim procesima, ovisno o različitim zemljama i njihovom različitom povijesnom, kulturnom i gospodarskom kontekstu. Glavni instrument konvergencije u gospodarskoj politici postao je model otvorenog izvozno orijentiranog gospodarstva, internacionalizacija i oslanjanje na izravna strana ulaganja. Međutim, rani optimizam o brzom konvergenciji pokazao se u značajnoj mjeri pogrešnim i neutemeljenim.

Bez obzira na navedeno, ove su zemlje ostvarile ipak zavidan gospodarski i institucionalni napredak, koji je u značajnoj mjeri ipak neujednačen. Njihov daljnji razvoj i konvergencija prema standardima EU-a u značajnoj mjeri ovisi o voljnosti njihovih građana i nositelja političkih odluka da stvaraju društvo vladavine prava i učinkovitog gospodarstva. To sigurno nije lagan i kratkotrajan proces, ali on bez sumnje omogućava prosperitet i dugo očekivani napredak kvalitete života tih društava. U svemu navedenom, ova publikacija svojim utemeljenim analizama i objektivnim ocjenama može biti od velike koristi.

Predrag Bejaković

doi: 10.3935/rsp.v30i2.2027

IZAZOVI INTEGRIRANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U SVEUČILIŠNOJ ZAJEDNICI: PROTIV RODNO UVJETOVANOG NASILJA

Zilka Spahić Šiljak, Jasna Kovačević, Jasmina Husanović (ur.)

Sarajevo: TPO Fondacija, 2022., 210 str.

Sveučilišta mogu i trebaju biti moćne institucije za promicanje rodne ravnopravnosti, raznolikosti i uključenosti, ne samo u kontekstu visokog obrazovanja, već i u društvu općenito. No, usprkos tome, još uvijek je vrlo jasno zamjetna rodna neravnoteža i razlika u plaćama i na najvišoj i na najnižoj razini akademske hijerarhije; rodna segregacija u akademskim disciplinama i aktivnostima; nedostatak integracije rodne perspektive u nastavi i istraživanju; kao i prisutnost rodno uvjetovanog nasilja. Prepoznajući navedeno, TPO Fondacija iz Sarajeva u 2021. pokreće UNIGEM (*University and Gender Mainstreaming*) – projekt s ciljem orodnjavanja visokog obrazovanja uspostavom mehanizama za postizanja rodne ravnopravnosti. Projekt je financiran od strane Vlade Ujedinjenog Kraljevstva, a dosada je povezo čak 19 javnih i privatnih sveučilišta iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore.

Kao prva aktivnost projekta provedeno je prvo regionalnog kvalitativno i kvantitativno istraživanje o izazovima integracije rodne ravnopravnosti i borbe protiv rodno uvjetovanog nasilja na tada 18 partnerskih sveučilišta. **Hipoteza** od koje se polazilo u istraživanju je da je »rodno uvjetovano nasilje prisutno i na sveučilištima u zemljama Balkana, te da je sveučilišna kultura nesenzibilna na rodno uvjetovano nasilje što negativno utječe na živote studentica

i studenata, nastavnika i nastavnica«. **Cilj istraživanja** je bio ustanoviti u kojoj je mjeri rodno uvjetovano nasilje prisutno među studentskom populacijom, nastavnim kadrom i administrativnim osobljem, kakve su njihove percepcije, stavovi i znanja, postoje li mehanizmi sprječavanja i zaštite od rodno uvjetovanog nasilja, kakva je organizacijska kultura na sveučilištima te kako rodno uvjetovano nasilje utječe na psihičko zdravlje i karijere žena i muškaraca. Rezultati istraživanja prezentirani su u publikaciji »Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u sveučilišnoj zajednici: Protiv rodno uvjetovanog nasilja« koja je objavljena u četiri jezične verzije: na hrvatskom, srpskom, crnogorskom i bosanskom jeziku. Na analizi rezultata istraživanja radilo je 19 autorica i autora koji su, ovisno o svom teorijskom polazištu, analizirali rezultate kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja, zatim triangulacijom podataka pristupili sveobuhvatnoj interpretaciji i kritičkoj refleksiji. Publikaciju nakon uvodnog dijela i zahvala čini 12 poglavlja koja pokrivaju četiri tematska područja: I. Rod, jezik i rodni stereotipi, II. Rodno uvjetovano nasilje i utjecaj kulture, religije i tradicije, III. Inkluzivnost i interseksionalnost: politike jednakosti i solidarnosti za rodnu ravnopravnost i IV. Institucionalno okruženje i obrazovna politika: nadležnosti, odgovornosti i institucionalne prakse vezano za rodno uvjetovano nasilje.

Prvo tematsko područje Rod, jezik i rodni stereotipi obuhvaća prva tri poglavlja. U prvom poglavlju naslova *Rodna ravnopravnost i rodno uvjetovano nasilje na sveučilištima u BiH, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji* autorica daje pregled temeljnih odrednica i ograničenja provedenog istraživanja kao i ključnih rezultata po tematskim cjelinama. Drugo poglavlje *Samo se šalim* bavi se seksističkim humorom i uvredljivim komentarima na sveučili-

lištima. Rezultati istraživanja ukazuju da su seksistički komentari učestala pojava na sveučilištima, iako u nešto manjoj mjeri u Hrvatskoj u odnosu na druge zemlje. Autorice naglašavaju i problem internaliziranja seksističkog humora do te mjere da ga se primjećuju u eklatantnim oblicima samo onda kada se događa drugima. *Jezik i rodna ravnopravnost u akademskom kontekstu* naslov je trećeg poglavlja u kojem autorice ističu da za rodno osjetljiv jezik nije potrebna nikakva dodatna argumentacija, osim da se riječi u rečenici moraju slagati u rodu i broju. Obrazlažu da odbijanje korištenja rodno osjetljivog jezika doprinosi nevidljivosti žena. Većina ispitanih osoba afirmativno pristupa ideji korištenja rodno osjetljiva jezika. Ipak, ne treba zanemariti manji, ali značajan broj ispitanica i ispitanika koji rodno osjetljiv jezik percipiraju kao »kvarenje« jezika pritom ne dajući ni jedan lingvistički argument u užem smislu.

Drugo tematsko područje **Rodno uvjetovano nasilje i utjecaj kulture, religije i tradicije** čine sljedeća tri poglavlja. Četvrto poglavlje naslova *Sociokulturni aspekti rodno uvjetovanog nasilja* bavi se obitelji, medijima i obrazovanjem kao determinantama rodno uvjetovanog nasilja. Autorica studiozno analizira narative iz intervjua te zaključuje da ekspanzija k globalnim trendovima, utjecaj medija, novih načina komuniciranja, kao i modifikacija obrazovnih sustava i praksi doprinose porastu rodno uvjetovanog nasilja. U petom poglavlju naslova *Percepcija utjecaja religije na rodno uvjetovano nasilje* autorice primjećuju da prevladava percepcija da religijske tradicije promiču tradicionalne uloge žena i muškaraca, ali se religija nužno ne smatra preprekom ostvarenju rodne ravnopravnosti jer pitanje rodne ravnopravnosti ispitane osobe stavljaju u širi društveni kontekst patrijarhata. Unutar šestog poglavlja naslova *Percepcije i*

iskustva sveučilišnih nastavnika i nastavnica o rodno uvjetovanom nasilju i diskriminaciji autor i autorica detektiraju četiri teme preko kojih se manifestiralo rodno uvjetovano nasilje u sveučilišnoj zajednici: profesionalna degradacija, prikriveno izrabljivanje, degradacija osobnosti i konflikt identiteta/uloga.

Inkluzivnost i intersekcionalnost: politike jednakosti i solidarnosti za rodnu ravnopravnost je treće tematsko poglavlje koje započinje sedmim poglavljem naslova *Izazovi intersekcionalnosti u analizi rodne ravnopravnosti na sveučilištima*. Autorica vrlo jasno navodi da kategorija klase, a sukladno tome, i različiti oblici solidarnosti u intersekcionalnom ključu, trebaju biti iscrpnije analizirani ako se želi razmotriti postizanje ravnopravnosti na visokoškolskim institucijama kroz intersekcionalne leće. Ipak, UNIGEM istraživanje otvara vrata budućim istraživanjima rodne (ne)ravnopravnosti koja će intersekcionalnost kao konceptualni i metodološki okvir staviti u samo središte te unatoč nemogućnosti generaliziranja moguće je donijeti neke valjane zaključke koji će biti izloženi u sljedećim poglavljima. Autorica osmog poglavlja naslova *Rod, invalidnost i intersekcionalnost* fokusira se na pitanje diskriminacije i nasilja na temelju spola i roda nad osobama s invaliditetom u području visokog obrazovanja. U svojoj analizi prepoznaje nekoliko manjkavosti provedenog istraživanja jer ispitane osobe imaju veoma oskudno osobno i profesionalno iskustvo s osobama s invaliditetom uopće. Zaključuje da se, umjesto razumne prilagodbe i osiguravanja jednakih mogućnosti za učenje i sudjelovanje osobama s invaliditetom, često pribjegava različitim oblicima pozitivne diskriminacije. Deveto poglavlje *Marginalizirane skupine i rodno uvjetovano nasilje na fakultetima* bavi se analizom položaja LGBTIQ i osoba s invaliditetom u visokoškolskim institucijama i

njihove izloženosti rodno uvjetovanom nasilju. Autor zaključuje da se iskustva ove dvije marginalizirane skupine razlikuju te da se okruženje manje hostilno odnosi prema osobama s invaliditetom nego prema pripadnicima LGBTIQ populacije.

Završno tematsko područje **Institucionalno okruženje i obrazovna politika: nadležnosti, odgovornosti i institucionalne prakse vezano za rodno uvjetovano nasilje** kroz posljednja tri poglavlja oslikava trenutno institucionalno okruženje i prakse. U desetom poglavlju *Značaj institucionaliziranja rodne politike* analiza autorice pokazuje da formalno osnivanje i postojanje određenih tijela ili mehanizama za sprječavanje i borbu protiv različitih oblika nasilja ne podrazumijeva i aktivan pristup rješavanju problema. Jedanaesto poglavlje naslova *Orođnjavanje nastavnih planova i programa* naglašava nužnost integriranja rodno opredijeljenih i rodno osjetljivih sadržaja u kolegije postojećih studijskih programa. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju da su institucionalni i sustavni naponi za orodnjavanje nastavnih planova i programa gotovo nepostojeći. Autorice smatraju poželjnim iznutra generirati inicijalni impuls za nužne promjene, a kao alternativu navode vanjske poticaje tako što će uspješan proces akreditacije biti uvjetovan inkorporiranjem tema rodne ravnopravnosti na inkluzivan ili komplementaran način. Unutar dvanaestog poglavlja *Usklađivanje nastavnih planova i programa na sveučilištima na Balkanu sa standardima Europske unije u području rodne ravnopravnosti* autorica ukazuje da rodna ravnopravnost nije postavljena kao prioritet na sveučilištima koja su sudjelovala u istraživanju. Značajan dio ispitanica ukazuje na važnost sustavnog umjesto individualnog pristupa ovom problemu te da je uz vanjske pritiske potrebna dublja transformacija iznutra

Tema ove publikacije je aktualna i od velike važnosti kako za sveučilišnu zajed-

nicu tako i za društvo općenito. Promicanje rodne ravnopravnosti i inkluzivnosti je prioritet okvira Europske komisije za uspostavu učinkovitijeg europskog istraživačkog prostora (ERA). Rodno raznoliki istraživački timovi dolaze do kreativnijih i inovativnijih rješenja te daju pouzdanije rezultate čime se poboljšava kvaliteta i izvrsnost istraživanja. Posljedično, promicanjem rodne ravnopravnosti mogu se pokrenuti šire kulturne promjene u organizacijama, što će pridonijeti fleksibilnijoj, kreativnijoj i održivijoj radnoj kulturi i klimi. S namjerom stvaranja svojevrsnih vanjskih pritisaka Europska unija od 2021. godine zahtijeva rodni pristup u svim znanstveno-istraživačkim aktivnostima te propisuje obvezujuće mehanizme i uvjete koje nositelji aktivnosti u znanstvenim projektima moraju zadovoljiti kako bi se mogli prijaviti za fondove i programe EU-a (na primjer, postojanje Akcijskog plana za ravnopravnost spolova). Rezultati istraživanja prezentirani u ovoj publikaciji, nažalost, ukazuju na veoma zabrinjavajuće aktualno stanje na sveučilištima u regiji jer rodna ravnopravnost još uvijek nije postavljena kao prioritet. Razlozi tome su prvenstveno niska razina rodne osviještenosti koja rezultira nerazumijevanjem problematike, njezine važnosti i posljedica. Religija i sociokulturna obilježja zemalja obuhvaćenih istraživanjem imaju snažan utjecaj pa su stereotipizacija rodnih uloga prema kojima se žene primarno trebaju ostvariti kao majke dok se manja važnost pridaje njihovim karijernim uspjesima i seksizam često društveno normirani, prihvaćeni i ne propituje se kao ozbiljan problem. Redovito se i izbjegava izraz rod jer se rodna ravnopravnost u antirodnom pokretu nastoji poistovjetiti s pravima transrodnih osoba i reducirati na pitanje normiranja seksualnosti. Muškarci su češće skloni vjerovati da se iza rodne ravnopravnosti krije ideo-

logija koja nastoji promijeniti rodne uloge kako bi uništila obitelj i temeljne društvene vrijednosti. U regiji se još uvijek vode javne rasprave o tome ima li potrebe za rodno osjetljivim jezikom, odnosno je li to još jedna nepotrebna norma koju nameće tzv. rodna ideologija. Zbog svega navedenog, većina članova akademske zajednice nije u dovoljnoj mjeri senzibilizirana niti osviještena da bi mogli uočiti predrasude, stereotipe, diskriminatorne prakse ili različite oblike rodno uvjetovanog nasilja u svom okruženju. Stoga, rodno uvjetovano nasilje često biva nevidljivo, njegovo postojanje i utjecaj se minimiziraju, a žrtve su obeshrabrene prijavljivati ga.

Istraživanjem čiji su rezultati prezentirani u ovoj publikaciji težilo se obuhvatiti sva područja neophodna za razumijevanje trenutnog stanja te nužnosti za velikim zakretom u razmišljanju kroz sustavne promjene kako u nastavnim programima tako i u institucionalnoj kulturi i mehanizmima. U publikaciji su dani vrlo jasni argumenti

kojima se ukazuje na potrebu za osuvremenjivanjem nastavnih planova i programa kroz integraciju rodne perspektive i rodno osjetljivi jezik sukladno europskoj praksi i standardima čime će se podići razina rodne osviještenosti nužne za prepoznavanje različitih lica i naličja rodno uvjetovanog nasilja i diskriminatornih praksi koje narušavaju kvalitetu radnog i studentskog okruženja. Rodno uvjetovano nasilje negativno se odražava na zdravlje, blagostanje i karijere i žena i muškaraca. Zdravstveni i ekonomski troškovi rodno uvjetovanog nasilja mogu se značajno umanjiti, stoga je potrebna spremnost institucija da na te izazove odgovori kroz cjelovitu analizu vlastitog djelovanja i načina pristupa kada je riječ o primjeni rodnih politika u obrazovanju i znanstvenom djelovanju.

doc. dr. sc. Ana Marija Sikirić Simčić
Ekonomski fakultet
Sveučilišta u Rijeci